

Изучаване на книжовния български език от ученици, принадлежащи към етнически малцинства

проф. д-р Татяна Ангелова


София, 19-ти февруари 2021

**НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ
„ФОРМИ НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ
ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНТЕГРАЦИЯ
НА ДЕЦАТА, УЧЕНИЦИТЕ И РОДИТЕЛИТЕ ОТ ЕТНИЧЕСКИТЕ МАЛЦИНСТВА“**

Ключови моменти в презентацията

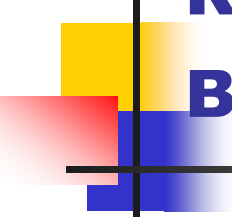


- Коментират се някои *теоретични проблеми*, свързани с термини, научни идеи, нужни за представянето на проблема.
- Проследяват се ключови моменти от *Наредбата за овладяване на книжовния български език*.
- Систематизират се и се представят *методически решения* за постигане на учебни резултати за образователна интеграция чрез обучението по български език.



Нека започнем с някои теоретични разяснения относно билингвизъм, диглосия, междинен език, етнокултурна специфика

- Известно е, че съвместното съществуване и общуване между индивиди от различни етноси налага използването на повече от един език. В зависимост от социокултурния контекст се утвърждава **общ код (език)**, на който да се осъществява комуникацията.
- „Практиката показва, че в многоезичните общности обикновено някой от езиците доминира поради някаква причина (една от тях е по-високото социално положение на неговите носители), така че останалите индивиди от общността са принудени да усвоят именно този език, който става посредник за всички разноезични индивиди. Затова в социолингвистиката обикновено се говори за **билингвизъм (двуетичие)**, а не за поли- или за мултилингвизъм. Лицата, принудени от обстоятелствата да овладеят друг език (или други езици), се наричат билингви или респективно полиглоти“ [Виденев 2000: 208]. За разлика от билингвизма, **диглосията** е понятие, с което специалистите означават „влaдееенето на повече от една форма на съществуване на един и същ език... В състояние на диглосия например е всеки, който освен книжовния език владее и някакъв традиционен териториален диалект“ [Виденев 2000: 208].



Българският език според конституцията е официален език в Република България

- Това е езикът на институциите, на средствата за масово осведомяване.
- Най-често това е език на професията, упражнявана от индивида в обществото.
- Това е език на междуличностните и межкултурните контакти между различни етноси в България.



Общонародният български език включва

- съвременния български книжовен език в устна и писмена форма
- диалекти: **а.** териториални (народни говори) и **б.** социални или социолекти
- Представителна форма на общонародния български език е съвременният български език.



Книжовният български език се характеризира с:

- богатство и обработеност на изразните средства от различни езикови равнища – фонетично, лексикално, граматично
- общозадължителни кодифицирани норми, осигуряващи единство в начините на говорене и писане ;
- обособени групи от езикови средства, предпочитани в определени сфери на общуване – стилове.



Същността и функциите на БКЕ

- определят ролята му в общуването във всички области на човешката дейност – социална, образователна, научна, лична и др. В науката тези области се определят като социокултурни сфери на общуване.

На българския книжовен език

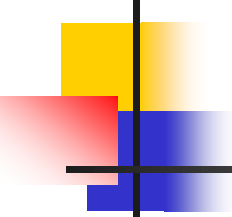


- се създава разнообразна книжнина – художествена литература, научни трудове, юридически текстове – закони- и др.
- Използването му е задължително в държавните институции, в културните и научните организации, в средствата за масово осведомяване, в учебните заведения.

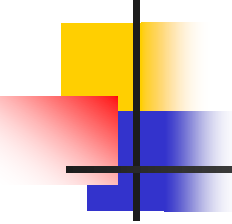
Книжовният български език и училището

- Овладяването на **книжовния език** е първостепенна задача на занятията по български език в училище.
- Овладяването на **официалния език** е условие, без което не може да се осъществи интегрирането на учениците с различен етнически произход в обществото, тяхното пълноценно интелектуално и емоционално развитие като личности. Изхождайки от полифункционалния характер на българския език като официален, може да обобщим, че обучението по български език играе ключова роля в интегрирането на учениците, обучавани в двуезична (многоезична) среда.

Понятията роден език и чужд език

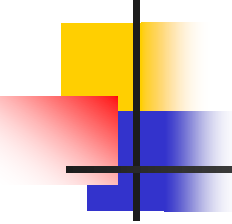


- „Чужд за индивида е езикът, различен от този на първичната група, в която протича социализацията“ [Виденов 2000: 209]. Може да се каже, че учениците, обучавани в условие на двуезичие, практикуват в семейството (първичната група) един език (в случая - турски, ромски, татарски, еврейски, арменски или др.), а в училище изучават български език, който е език - цел. Понятията роден език и чужд език, по мнение на специалистите, не са в състояние да „покрият“ многообразието от случаи в речевата практика. Ето защо се използват в известен смисъл условно. Нерядко се говори за първи език, втори език и т.н. (по степен на владеене или по важност в социалната комуникация или по други признаци).



Езиково наслагване, интерференция, междинен език

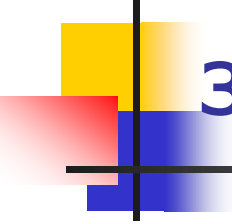
- При контактите между двата езика се поражда наслагване на елементи от различни езикови равнища. Специализирано наричат това наслагване междуезикова интерференция. В теорията за езиково обучение дори се говори за междинен език (по термина на Л. Селинкър), който може да бъде описан. Всъщност междинният език, използван от учениците, обучавани в двуезична среда, е функция от смесването на домашния език (езикът в семейството), езика на педагогическата комуникация (езикът на учебния процес), езика на уличната речева среда, езика на медиите (вестници, списания, телевизия, интернет). Много силен фактор на влияние при изучаване на езика - цел - е етнокултурната специфика, която предопределя нагласите, вкусовете, разбиранията на учениците, дори до голяма степен фоните им знания. Може да се каже, че тя е своеобразен „филтър“.



Често пъти в училищната практика книжовният език се изучава, без да се има предвид в пълна степен факторът двуезичие, и така учебният процес се затруднява, а понякога и се обрича на неуспех.

- В специализираната литература се изтъква с основание, че има нужда от разработването на „адекватна методика и учебни помагала, съобразени както с образователните изисквания, така и със специфичните образователни възможности на децата - билингви, за които българският език е втори“ [Кючуков 2001: 58]

Какво показват данните от Националното външно оценяване за завършен начален етап



- Известно е, че НВО за завършен начален етап проверява готовността на учениците да преминат в прогимназиален етап, базовата им подготовка по български език и литература. Макар че данните са от 2014 година, когато започна усъвършенстването на модела за външно оценяване, то те показват важни тенденции.



Данни от НВО по БЕЛ

Влияние на най-често говорения език в семейството (2014)



- Среден тестов резултат – 15.32(11.8)
- Български език – 16.5 (12.30)
- Турски език – 13.10 (10.17)
- Ромски език – 11.36 (9.13)
- Друг език – 13.95 (10.44)
- Средна трудност –76.58 (78.66)
- Български език – 80.27 (81.97)
- Турски език- 65.52 (67.78)
- Ромски език – 56.78 (60.9)
- Друг език – 69.78 (69.63)

**Влияние на
говоримия език
НВО/ БЕЛ 2018 г.**

Друг език

	■ 81.3%
	■ 81.1%
Процент на	■ 52.1%
верните отговори	■ 49.8%
на задачите с	■ 76.8%
избираем отговор,	■ 52.4%
със свободен	■ 74.2%
отговор и на	■ 72.5%
диктовката.	■ 84.5%
Прави впечатление	■ 46.8%
разликата в	■ 56.7%
резултатите.	■ 71.7%
	■ 76.0%

Няма да привеждам други данни поради липса на време, но искам да подчертая значението на образователната политика в страната с приемането на

Наредба № 6 от 11 .08. 2016 г. за усвояването на българския книжовен език, обн. –ДВ, бр. 67 от 26.08.2016 г. в сила от 1.09.2016

Чл. 1. (1) С тази наредба се определят държавният образователен

стандарт за усвояването на българския книжовен език в системата на предучилищното и училищното образование, както и:

- 1. условията и редът за усвояването на български език от деца и ученици, за които българският не е майчин;*
- 2. изучаването на български език от децата на българите в чужбина.*

(2) Държавният образователен стандарт за усвояването на българския

книжовен език е съвкупност от изисквания за усвояването на българския

книжовен език в системата на предучилищното и училищното образование.

Чл. 2. (1) Кодифицираните норми на българския книжовен език се прилагат

- в системата на предучилищното и училищното образование съгласно действащия към съответния момент академичен правописен речник на Института за български език към Българската академия на науките.

(2) Речникът по ал. 1 определя правилата, в съответствие с които следва да:

1. се изучават в система нормите на българския книжовен език в часовете по български език;

2. се използва българският книжовен език в часовете по останалите общообразователни предмети;

3. са съобразени познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които се одобряват за ползване в системата на предучилищното и училищното образование.

(3) При промени на кодифицираните норми, отразени в речника по ал. 1, Министерството на образованието и науката осигурява необходимите условия за отразяването им в действащите познавателни книжки, учебници и учебни помагала.

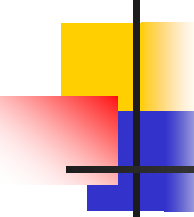


Чл. 3. (1) Официалният език в системата на предучилищното и училищното образование е българският.

(2) Предучилищното и училищното образование се осъществяват на

български език с изключение на обучението по учебните предмети чужд език и майчин език.

(3) В училищата, в които се изучава интензивно чужд език, учебни предмети може да се изучават на чужд език при условия и по ред, определени в държавния образователен стандарт за учебния план.



Чл. 4. (1) Изучаването и използването на българския книжовен език в системата на предучилищното и училищното образование е право и задължение на всеки български гражданин.

- *(2) На децата и учениците се осигуряват условия за усвояване на*

българския книжовен език в институциите в системата на предучилищното и училищното образование по реда на тази наредба.

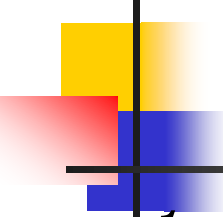
- *(3) За усвояването на българския книжовен език от децата и учениците, за които българският език не е майчин, се създават допълнителни условия, в т.ч. и безплатно допълнително обучение по български език с цел подпомагане на образователното им приобщаване.*

Чл. 5. (1) *Усвояването на българския книжовен език е задължително за*

всички деца и ученици, които се обучават в системата на предучилищното и училищното образование.

- **(2) *Усвояването на българския книжовен език се свързва с изисквания към устната и към писмената реч.***

(3) *Изискванията към устната и към писмената реч на учениците се определят в държавния образователен стандарт за предучилищното образование и в държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка в частите им, отнасящи се до обучението по български език и литература, както и до жанровете на ученическите текстове, които следва да бъдат усвоени в процеса на училищното образование.*



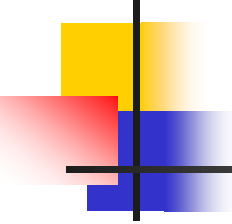
Чл. 6. Усвояването на българския книжовен език се изразява във:

- *1. овладяване и прилагане на компетентностите, определени с държавния образователен стандарт за предучилищното образование по образователно направление български език и литература;*
- *2. овладяване и прилагане на компетентностите по български език и литература, определени с държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка като очаквани резултати от обучението в края на отделните етапи и степени;*
- *3. овладяване и прилагане на компетентностите, определени с учебните програми по предмета български език и литература;*



Чл. 6. Усвояването на българския книжовен език се изразява във:

- *4. спазване на книжовните езикови норми в учебните часове по всички учебни предмети, в дейностите по различните образователни направления, в които обучението се осъществява на български език, както и в дейностите за осигуряване на общата подкрепа за личностно развитие;*
- *5. спазване на книжовните езикови норми в процеса на общуване в системата на предучилищното и училищното образование от децата, учениците, учителите, директорите и другите педагогически специалисти и непедagogически специалисти.*



Чл. 7. (1) *Усвояването на българския книжовен език се осъществява в* процеса на предучилищното образование във всички форми на организация чрез:


- *1. педагогическите ситуации по образователното направление български език и литература;*
- *2. педагогическите ситуации за обучение по останалите образователни направления;*
- *3. допълнителните форми на педагогическото взаимодействие, организирани в детската градина или в училището съобразно потребностите и интересите на децата.*



(2) Усвояването на българския книжовен език се осъществява в процеса на училищното образование

във всички форми на обучение в учебните часове, предвидени за придобиване на училищната подготовка, чрез:

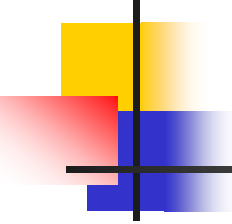
1. обучението по учебния предмет български език и литература;
2. *обучението по останалите учебни предмети или модули, по които* обучението се осъществява на български език.



(3) Усвояването на българския книжовен език се осъществява в процеса на предучилищното и училищното образование и чрез осигуряване

на обща подкрепа за личностно развитие в детските градини, в училищата и в центровете за подкрепа за личностно развитие в рамките на:

- 1. допълнителните модули по образователни направления в т.ч. и по български език и литература;*
- 2. допълнителното обучение по учебни предмети, в т.ч. и по български език и литература;*
- 3. консултациите по учебни предмети, в т.ч. и по български език и литература;*
- 4. допълнителните консултации по учебни предмети, в т.ч. и по български език и литература, които се провеждат извън редовните учебни часове;*



(3) Усвояването на българския книжовен език се осъществява в процеса на предучилищното и училищното образование и чрез осигуряване

- *4. допълнителните консултации по учебни предмети, в т.ч. и по български език и литература, които се провеждат извън редовните учебни часове;*
- *5. заниманията по интереси;*
- *6. библиотечно-информационното обслужване;*
- *7. логопедичната работа.*
- *(4) Усвояването на българския книжовен език се осъществява и в процеса на общуване в системата на предучилищното и училищното образование.*

Чл. 8. (1) Учителите са длъжни да преподават на книжовен български език

и да подпомагат децата и учениците

- при овладяването и прилагането на книжовноезиковите норми при обучението по всички учебни предмети с изключение на чужд език, майчин език и на учебните предмети, които се изучават на чужд език.

(2) Овладяването и прилагането на книжовноезиковите норми се подпомага

- от познавателните книжки, учебниците и учебните помагала, които се съставят на книжовен български език с изключение на учебниците и учебните помагала по учебния предмет чужд език, по учебния предмет майчин език и по учебните
- предмети, които се изучават на чужд език.

Чл. 9. (1) *Овладяването на компетентностите по образователно*

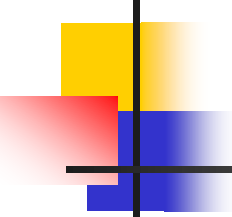
направление българския език от децата се проследява от учителите.

Резултатите от проследяването на постиженията на детето се вписват в дневника на групата и в удостоверението за задължително предучилищно образование.

(2) Овладяването и прилагането на книжовните езикови норми на българския език от учениците е обект на проверка и оценка от учителя в учебните часове по учебния предмет български език и литература.

(3) Степента на усвояване на българския книжовен език от учениците се установява и чрез националните външни оценявания по български език и литература, както и чрез задължителния държавен зрелостен изпит по български език и литература по чл. 134, ал. 1 от Закона за предучилищното и училищното образование.

4) Спазването на книжовните езикови норми в системата на предучилищното и училищното образование се подпомага и контролира от учителите и другите педагогически специалисти.




Целият раздел III от Наредбата

Е посветен на осигуряване на допълнителни условия за изучаване на български език от деца и ученици, за които българският език не е майчин.

Раздел IV се отнася до

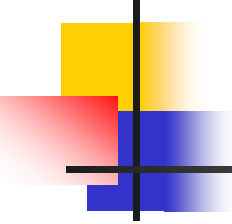
- Изучаване на български език от децата на българите в чужбина

Какви методически решения произтичат от представената информация



- Сигурна съм, че учителската колегия ще представи добри практики, успешни резултати, които следва да бъдат проучени и популяризирани.
- Аз ще се опитам да поставя акцент върху трудностите при усвояване на българския книжовен език.

Определяне на типа трудности



- Идентификацията на трудностите предполага да се определи дали те са от: а) комуникативен характер,
- б) от собственоезиков характер
- в) от информативен характер.



Комуникативни затруднения

- Комуникативни затруднения срещат учениците, които не са наясно с целите и условията на общуване. Тези ученици трудно отчитат или не отчитат кои са участниците в комуникацията и какви са техните роли, техният социален статус. Не разбират каква комуникативна задача се очаква да решават в рамките на учебния час. (Учители, преподаващи в двуезична среда, споделят, че невладеещи български език ученици не са в състояние да се включат в учебния процес.)

Собственоезикови затруднения



- Не по-малко важни са затрудненията с подбора на думите и с начина, по който да се съчетават, така че обучаваните да „облекат“ мисълта си в съответствие с комуникативната задача. Собственоезиковите затруднения предполагат да се установи има ли ученикът достатъчен речников запас и запас от синтактични конструкции. Наблюдава ли се интерференция на елементи от единия език при словоупотребите на езика - цел - книжовния български език.

Трудности от информативен характер




- Най-сериозни понякога може да се окажат трудностите от информативен характер. Те се отнасят до това, познава ли ученикът добре предмета на речта, има ли достатъчно знания по темата на текста.



Диференциране и йерархизиране на трудностите

- ▶ Диференциацията предполага групирането на затрудненията в зависимост от вида им, т.е. дали те са: социокултурни, комуникативни, интерактивни, познавателни, афективни (от емоционално естество), собственоезикови (включително артикулационни - или свързани с начина, по който се произнасят звуковете, интонационни - движението на гласа, с който се произнасят изказванията) и т.н.
- ▶ Йерархизацията изисква да се подредят трудностите по значимост за езиковата подготовка на ученика, за личностното му развитие, за общуването в паралелката, за контакта между учителя и ученика, за общуването на ученика извън училище.



Въз основа на диференцираните и йерархизирани трудности се пристъпва към конструиране на система от учебни похвати за тяхното преодоляване.

От методическа гледна точка е целесъобразно тя да обхваща както рецепция, така и продукция на реч, на текстове.

- а) Учебни похвати от рецептивен вид.
- б) Учебни похвати от генеративен тип.
- в) Учебни похвати от смесен тип.



Учебни похвати от рецептивен вид

- Тук се отнасят упражнения за анализ на грешки, като под грешка се разбира всяко отклонение от нормите на книжовния език (граматични, лексикални, словообразователни, фонетични, правописни, пунктуационни, правоговорни норми). Специално внимание изискват грешките, дължащи се на междуезикова интерференция. За формиране на умения да се спазват книжовните норми допринасят и упражненията за анализ на правилна и уместна словоупотреба - съответно на равнище израз и на равнище текст.



Учебни похвати от рецептивен тип / 2

- За да бъде осъществена системна работа над книжовната норма, се включват и тестови задачи за проверка и оценка на езиковата подготовка с оглед на постиженията и слабостите при усвояването на лексикални, граматични, словообразователни, фонетични, правописни, правоговорни и пунктуационни изисквания при създаване на текст.



Учебни похвати от генеративен тип

- Това са упражнения за създаване на правилни изрази от гледна точка на книжовните норми на съвременния български език. Спазването на изискването за нормативна правилност се прилага и по отношение на цялостния текст, създаван от отделния ученик/ученици. Резултатното обучение изисква да се работи системно и последователно върху повествователни, описателни и аргументативни микротекстове и респективно текстове в зависимост от решаваната комуникативна задача. Методически е функционално редуването на учебни жанрове от репродуктивен тип (преразкази на текстове, адекватни на езиковата подготовка и на фоновете знания на учениците) с учебни жанрове от евристичен тип.




Учебни похвати от смесен тип

- Упражненията за редактиране и преобразуване на изрази/текстове позволяват да се поправят грешките и да се анализира ефектът от редактирането. Намесата на учителя е необходима дотогава, докато се получи изказване/текст, пълноценно в съдържателно отношение и книжовно правилно като изказ. От методическа гледна точка е целесъобразно да се работи върху по-малко задачи за упражнение, но да се извършват всички операции: от определянето на грешката и поправянето ѝ до начините, по които може да се предотврати, и оценяването на нейната степен на грубост. Така може предварително да се подготвя работата върху оценяване на ученическите текстове за контролни и класни работи, а дори и за състезателен изпит. Разбира се, когато се оценява езиковата подготовка на ученика, той работи самостоятелно.



Двуетзичните деца

- Говорейки за трудностите, с които се сблъскват учениците, обучавани в двуетзична среда, бихме искали да подчертаем, че тези деца не само не отстъпват по когнитивни възможности на децата от еднетзична среда, но дори имат известни предимства. Някои специалисти (Р. Титоне, Р. Коен, П. Сотиров) застъпват тезата, че двуетзичието не само не затруднява развитието на децата билингви, но дори разширява техния интелектуален потенциал. Петър Сотиров изтъква, че „ранното езиково обучение на децата в двуетзичие не само не забавя или усложнява тяхното езиково и общо интелектуално развитие, а дори го ускорява и го обогатява. Затова е необходимо... да се насърчава както развиването и поддържането на естествен ранен билингвизъм (в смесените семейства и в семействата на етническите и националните малцинства), така и въвеждането на възможно най-ранно обучение по чужд език в училище“ [Сотиров 2003: 66].



Работата над интегрирането на учениците, обучавани в двуезична среда, може да премине през следните етапи:

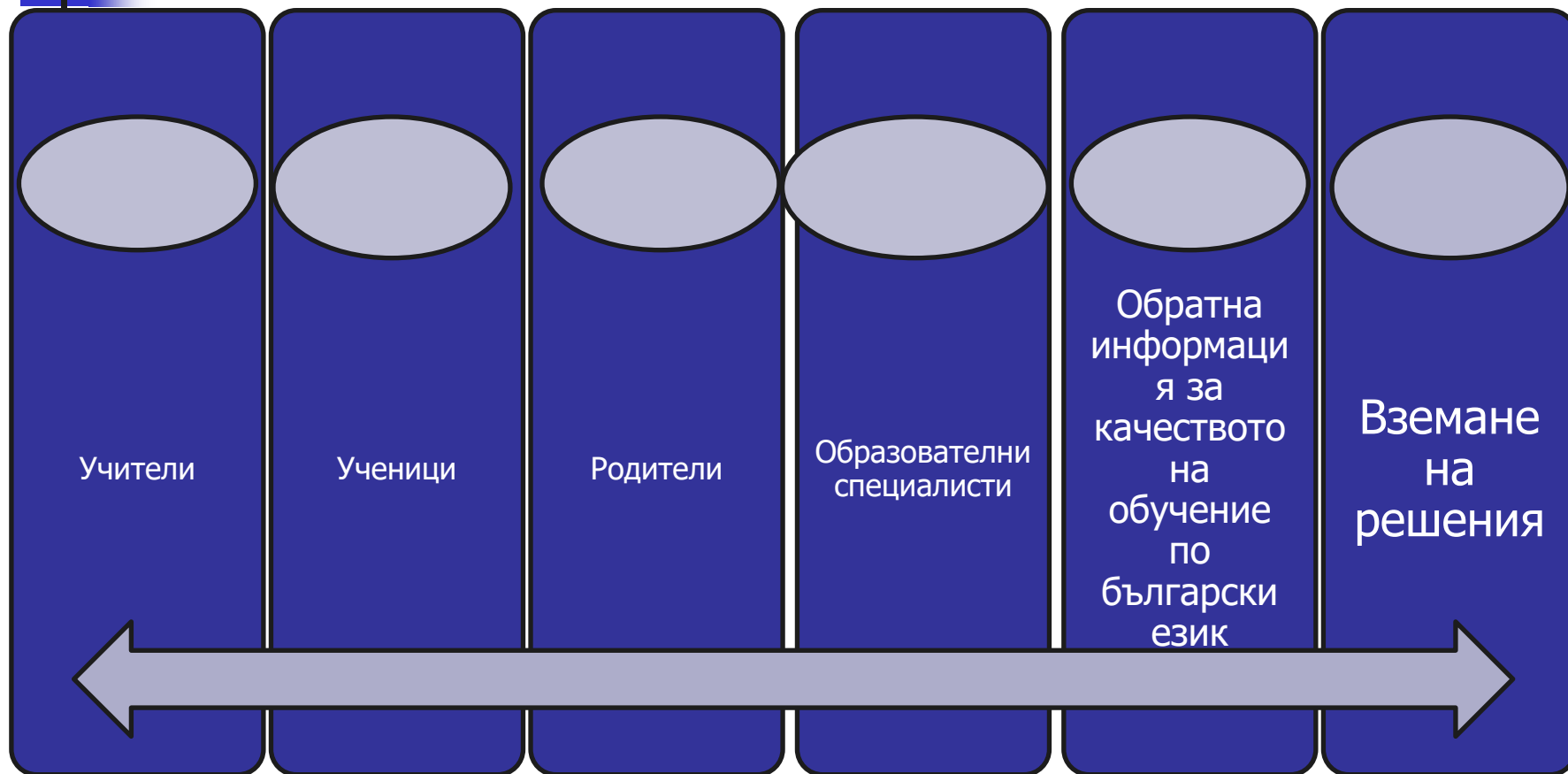
- ▶ Проучване на социокултурните характеристики на учениците (обичаи, интереси, ценности, вкусове). Показателен в това отношение е богатият опит на учителите, работещи в Силистренския регион. Би било много полезно да се популяризира направеното от силистренските учители и в други региони, където обучението протича в условие на двуезичие;
- ▶ Проучване на семейния език (езикът, говорен в семейството) - фонологична система, артикулационна база, лексикална и граматична система;
- ▶ Проучване на грешки - показатели за интерференция между домашния език (на първичната група) и българския език (цел на изучаване);
- ▶ Създаване на корпус от типични грешки и трудности и въз основа на него да се конструира система от дидактически технологии за преодоляването им.



Методика за изучаване на български език от всеки ученик

- Организирането и осъществяването на такива дейности осигурява предпоставки да се конструира методика за изучаване на български език, адекватна на социалните и педагогическите изисквания, произтичащи от двуезичната среда на обучение; допринася да бъдат съставени учебници и помагала, чрез които да се осигури ресурсно такова обучение.

Съгласуване на усилията на заинтересуваните страни



За контакти:

t_angelova@abv.bg

- Благодаря ви за вниманието!!!!